

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมในภาคเหนือ ที่มีรูปแบบความสัมพันธ์ต่างๆ และมีผลต่อการคงอยู่ขององค์กรชุมชน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาในชุมชนด้วยตนเอง และคลุกคลีอยู่ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถเข้าใจถึงพฤติกรรมของคนในชุมชน และปรากฏการณ์ต่างๆ ทางสังคมที่เกิดขึ้น ทำให้สามารถเก็บข้อมูล แบบเจาะลึก ได้ครบถ้วนตามประเด็นที่ศึกษาวิจัย มีรายละเอียดของขั้นตอนต่างๆ ประกอบด้วย

1. แหล่งข้อมูล
2. การรวบรวมข้อมูล
3. เครื่องมือรวบรวมข้อมูล
4. การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล
5. การรายงานผลการวิจัย

แหล่งข้อมูล

1. แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎี ที่จะใช้อธิบายปรากฏการณ์เกี่ยวกับเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีผลต่อการคงอยู่ขององค์กรชุมชน จากเอกสารวิชาการ บทความต่างๆ และผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำความเข้าใจ สนใจและเกิดมุมมอง รวมทั้งได้พูดคุย ขอคำปรึกษาหารือ กับคณาจารย์ และผู้มีประสบการณ์ในงานวิจัยด้านนี้ สามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

2. การศึกษาข้อมูลภาคสนาม

ในระหว่างที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา ข้อมูลจากเอกสารและบุคคล ได้เข้าไปในชุมชน เดือนสิงหาคม 2541 เพื่อสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในภาคสนาม ได้พูดคุยกับผู้รู้ และมีประสบการณ์ในชุมชน เช่น ผู้นำกลุ่ม/องค์กรชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน พระผู้ใหญ่ (เจ้าอาวาส) เพื่อให้แน่ใจในการกำหนดพื้นที่ที่จะศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งมีปรากฏการณ์ตรงตาม

ประเด็นที่ต้องการศึกษา และผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนเพิ่มเติมจากเอกสารต่างๆ ที่มีผู้รวบรวมไว้ เช่น ข้อมูลการพัฒนาชุมชน (กชช. 2 ค) แนวทางพัฒนาการเกษตรระดับตำบล รวมทั้งสอบถาม สัมภาษณ์จากเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอสารภี พัฒนาการ เจ้าหน้าที่ของสหกรณ์ เป็นต้น เพื่อทราบข้อมูลเกี่ยวกับ วิถีชีวิต สภาพความเป็นอยู่ อาชีพการทำมาหากิน และประวัติชุมชน เป็นข้อมูลเบื้องต้น เพื่อเป็นแนวทางในการเก็บข้อมูล ระดับลึกลงไป และได้ทำการศึกษาค้นคว้าของโครงการชุมชน 2 องค์การ ในตำบลดอนแก้ว หมู่ 3 - หมู่ 4 ใช้เวลาในช่วงนี้ประมาณ 2 เดือน ในบางขณะจะออกจากพื้นที่ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาเรียนปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาเป็นระยะๆ ซึ่งในที่สุดก็ได้คัดเลือกองค์กรชุมชนที่เหมาะสม สอดคล้องกับประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจศึกษา คือ กลุ่มปลูกผักบ้านดอนแก้ว และกลุ่มเครือข่ายงานพัฒนาเพื่อส่งเสริมกลุ่มออมทรัพย์และอาชีพ ตำบลดอนแก้ว อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

การรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลเป็นขั้นตอน ดังนี้

1. การกำหนดเนื้อหาและประเด็นที่ศึกษาซึ่งได้แก่ ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มความสัมพันธ์แบบแนวนอนและแนวตั้ง โดยมีลักษณะและรูปแบบต่างๆ ได้แก่ ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เพื่อนบ้าน ผู้นำและบริวาร ผู้อุปถัมภ์และผู้ได้รับการอุปถัมภ์ องค์กรชุมชนและสถาบันต่างๆ ใน ชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชนกับองค์กรภายนอก รวมทั้งการศึกษาพัฒนาการขององค์กรชุมชน และศึกษาผลของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีผลต่อการคงอยู่ขององค์กรชุมชน

2. แนะนำตัวและสร้างความคุ้นเคย เนื่องจากการศึกษาวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการเก็บข้อมูลในภาคสนามซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับสภาพพื้นที่ ลักษณะชาติพันธุ์ ประวัติ ความคิด และพฤติกรรมของบุคคล ฯลฯ ซึ่งเป็นข้อมูลในด้านลึก ผู้วิจัยเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องสร้างความคุ้นเคย และความสัมพันธ์กับชาวบ้านในชุมชน ให้เกิดการยอมรับและเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เริ่มต้นจากการแนะนำตัว ให้ชาวบ้านได้รู้จักสถานภาพ และวัตถุประสงค์ของผู้วิจัย ด้วยเหตุนี้ เมื่อเดือนสิงหาคม 2541 ผู้วิจัย ได้เข้าไปในชุมชน และแนะนำตัวให้ชุมชนรู้จัก โดยครั้งแรกได้นัดหมายกับผู้นำกลุ่มปลูกผักบ้านดอนแก้วทางโทรศัพท์ ได้นัดหมายกับนายสมัย บุญเป็ง เขา

ยังพอจำผู้วิจัยได้ จากการทบทวน ซึ่งครั้งหนึ่ง ประมาณ 2 ปีมาแล้ว เลขาธิการเคยได้นำ บัญชีของกลุ่มมาปรึกษาและขอคำแนะนำในการจัดทำบัญชีของกลุ่มที่สำนักงาน ในวันที่ นัดหมายและขอพบเป็นวันที่ตรงกับการประชุมกลุ่มสมาชิกของกลุ่มปลูกผักบ้านดอนแก้ว ผู้ วิจัยจึงได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุมกลุ่มสมาชิก มีชาวบ้านมาร่วมประชุมประมาณ 50 - 60 คน ทำให้สามารถแนะนำตัวได้กับคนกลุ่มใหญ่ และสร้างความคุ้นเคยเป็นกันเองมากขึ้น โดยการพูดคุยกับชาวบ้าน และร่วมรับประทานอาหารกลางวัน กับคณะกรรมการ 8 - 9 คน ที่ บ้านของกรรมการคนหนึ่ง บรรยากาศเป็นกันเอง ครึกครื้นสนุกสนาน หลังจากนั้นยังได้เข้าไปพบปะชาวบ้านและผู้นำกลุ่มต่างๆ รวมทั้งพระสงฆ์ อย่างต่อเนื่อง จนเป็นที่ไว้วางใจของ ชาวบ้าน มีชาวบ้านและผู้นำกลุ่มมาปรึกษาปัญหาต่างๆ และขอคำแนะนำจากผู้วิจัย

3. หาผู้ให้ข้อมูลหลัก หรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพราะการสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้ให้ ข้อมูลหลัก ซึ่งเป็นผู้รอบรู้ มีประสบการณ์ รู้จักและเข้าใจสภาพปัญหาของชุมชนที่ต้องการ ศึกษาได้ดี ทำให้ได้ข้อมูลที่ดี ลึกซึ้ง กว้างขวาง ซึ่งมีทั้งผู้นำแบบเป็นทางการและไม่เป็น ทางการ ได้แก่

- นางทองดี โพธิ์ยอง ประธานกลุ่มออมทรัพย์สตรีเพื่อการผลิตตำบลดอนแก้ว ประธานกลุ่มเครือข่ายงานพัฒนาเพื่อส่งเสริมกลุ่มออมทรัพย์และอาชีพ ที่ปรึกษาและ ประธานงานโครงการของกลุ่มปลูกผักบ้านดอนแก้ว และอื่นๆ รวมทั้งหมด 17 ตำแหน่ง ปัจจุบันได้รับตำแหน่ง "คนดีศรีสังคม ปี 2542" ของจังหวัดเชียงใหม่

- นายสมัย บุญเป็ง ตำแหน่ง ประธานกรรมการกลุ่มปลูกผักบ้านดอนแก้ว

- นางสาววาลย์ บุญเป็ง ตำแหน่ง เลขานุการกลุ่มปลูกผักบ้านดอนแก้ว

คณะกรรมการพัฒนาสตรี หมู่ที่ 4 (กพสต.) กรรมการหมู่บ้าน (กม.)

- พ่อแสวง ชูดวง ผู้อาวุโส และสมาชิกกลุ่มปลูกผักบ้านดอนแก้ว

- นายสุรินทร์ ชูดวง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4

- พระครูรัตนสุภาจารย์ เจ้าอาวาสวัดดอนแก้ว และเป็นผู้นำทางด้านการพัฒนา

ชุมชน

- นางวงศ์เดือน ดำรงเลาพันธ์ ผู้ช่วยประธานงานด้านการเงินการบัญชีของโครงการฯ ของกลุ่มเครือข่ายงานพัฒนาเพื่อส่งเสริมกลุ่มออมทรัพย์และอาชีพ

เครื่องมือรวบรวมข้อมูล

1 สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ หรือการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง เป็นการพูดคุย เพื่อสร้างความคุ้นเคย และความสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมายในระยะแรก โดยพูดคุยในเรื่องทั่ว ๆ ไปที่เกี่ยวกับชุมชน และตั้งคำถาม ซึ่งคำถามมีลักษณะปลายเปิดให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้พูดคุย ขยายความได้หลากหลาย เต็มใจในการพูดคุย เพื่อให้ได้รายละเอียดและข้อมูลในระดับลึก โดยจัดลำดับประเด็นไว้ สามารถยืดหยุ่น เพิ่มหรือลดประเด็นสัมภาษณ์ ไปตามเหตุการณ์ และสถานการณ์ การสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นคำถามไว้ เพื่อให้ได้ข้อมูล ดังนี้

- ประวัติความเป็นมาของชุมชน การปกครอง กิจกรรมทางประเพณี

และศาสนา

- กลุ่ม / องค์การชุมชน
- กิจกรรมและการมีส่วนร่วมของสมาชิกต่อองค์การชุมชน
- ความสัมพันธ์ของเพื่อนบ้าน เครือญาติ ผู้นำ และสมาชิก

2. สัมภาษณ์แบบเป็นทางการ หรือการสัมภาษณ์ แบบมีโครงสร้างของคำถามแน่นอน เพื่อให้ได้ข้อมูลส่วนตัว และข้อมูลทั่วไปของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งได้สัมภาษณ์สมาชิกของกลุ่มปลูกผักบ้านดอนแก้ว จำนวน 28 ราย จากสมาชิกทั้งหมด ที่มาเข้าร่วมประชุมกลุ่มสมาชิกเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2542 ประมาณ 60 ราย โดยได้กำหนดประเด็นคำถามต่างๆ ไว้ เพื่อสะดวกในการติดตามและเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ แบบไม่เป็นทางการเพิ่มเติม รวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูลด้วย ประเด็นคำถามที่ได้กำหนด คือ

- ชื่อ อายุ ที่อยู่
- อาชีพ รายได้ต่อปี
- จำนวนสมาชิกในครัวเรือน
- ที่ดินที่ใช้ทำการเกษตร
- การแลกเปลี่ยนแรงงานทำการเกษตรระหว่างเพื่อนบ้านและเครือญาติ
- การมีส่วนร่วมของสมาชิก และทำกิจกรรมกับกลุ่มปลูกผักบ้านดอนแก้ว

3. การสังเกต ดำเนินการสังเกตทั้งแบบไม่มีส่วนร่วมและมีส่วนร่วม ดังนี้

3.1 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นการสังเกตการณ์สภาพโดยรวม และเหตุการณ์ทั่วๆ ไป ในหมู่บ้านดอนแก้ว และหมู่บ้านสันต้นกก ตำบลดอนแก้ว อำเภอสารภี

จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อนำมาตรวจสอบกับข้อมูลมือสอง ที่ได้ศึกษาจากเอกสารต่างๆมาแล้ว ซึ่งทำให้เข้าใจได้ดี ทราบรายละเอียดเพิ่มขึ้น และตรวจสอบกับข้อมูลมือสองที่ได้รับรวมไว้

3.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ในการเข้าไปในชุมชนเพื่อเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่ชาวบ้านจัดขึ้น เช่น การประชุมกลุ่มสมาชิก และประชุมใหญ่ของกลุ่มปลูกผักบ้านดอนแก้ว 3 ครั้ง การประชุมกลุ่มเครือข่ายอมทรัพย์ระดับตำบล กิจกรรมทางประเพณีและศาสนา เช่น งานศพ งานแต่งงาน พิธีทำบุญ เข้าพรรษา - ออกพรรษา ขณะที่ร่วมกิจกรรมดังกล่าวได้สังเกตการกระทำพฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มคน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชาวบ้าน ทำให้ทราบสภาพสังคม ระบบและรูปแบบความสัมพันธ์ต่างๆ ที่ชาวบ้านในชุมชนเดียวกัน รวมทั้งชุมชนใกล้เคียงมีต่อกัน ทำให้สามารถรวบรวมข้อมูลตามความเป็นจริงมากที่สุด

4. การสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้สนทนากับกลุ่มเครือข่าย ครอบครัวยุคใหม่ กลุ่มสมาชิกขององค์กร โดยตั้งคำถามกระตุ้นให้เกิดการสนทนากลุ่ม เพื่อระลึกถึงอดีตความเป็นมา และการแสดงความคิดเห็น ทักษะต่างๆ ที่ผู้วิจัยต้องการคำตอบและกำหนดไว้ในใจ เช่น พุดคุยถึงเรื่องการปลูกผัก การเอามือเอารำ การแลกเปลี่ยนแรงงานกัน การประกอบอาชีพทำมาหากิน ปัญหาต่างๆ ภายใน หมู่บ้าน การสนทนากลุ่มทำให้เห็นผู้สนทนาพุดคุยอย่างจริงใจ และเปิดเผยเป็นอย่างดี ธรรมชาติ และสามารถเล่าเรื่องสานต่อเนื่องกันไป ยังเรื่องอื่นๆ ที่เป็นข้อมูลสัมพันธ์กับเรื่องที่ผู้วิจัยต้องการเก็บ

5. สมุดบันทึกข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยบันทึกข้อมูลและรายละเอียดต่างๆ ที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนากลุ่ม ในสมุดบันทึกแต่ละครั้งที่ได้เข้าไปในชุมชน ซึ่งการบันทึกข้อมูลของผู้วิจัยจะบันทึกทันที หลังจากกลับออกมาจากชุมชน

6. กล้องถ่ายรูป ผู้วิจัยได้ใช้กล้องถ่ายรูปบันทึกเหตุการณ์และกิจกรรมต่างๆ ที่ ผู้วิจัยสนใจในขณะที่เก็บข้อมูล

การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลทุกอย่างที่ได้มา มีการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้ได้ความมั่นใจและความเที่ยงตรงของข้อมูล เช่น การตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กับเอกสารที่เป็นข้อมูลมือสอง การตรวจสอบแบบสามเส้าแบบแหล่งบุคคล และ

แยกแยะจัดหมวดหมู่ของข้อมูลตามประเด็นที่กำหนดไว้ หากข้อมูลใดไม่สมบูรณ์ ผู้วิจัยได้เข้าไปในชุมชนอีก เพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติม

ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้เข้าไปในชุมชนเริ่มต้นศึกษาปรากฏการณ์ตามประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา การสร้างความคุ้นเคย และเก็บรวบรวมข้อมูล ตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2541 - มีนาคม 2543 ซึ่งผู้วิจัยออกจากชุมชนเพื่อนำข้อมูลมาเสนอและปรึกษากับคณาจารย์เป็นระยะ ๆ รวมทั้งค้นคว้าเอกสารต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมระยะเวลาในการเก็บข้อมูลภาคสนามในชุมชน ประมาณ 12 เดือน

การรายงานผลการวิจัย

การรายงานผลการวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีพรรณนา และสรุปเชิงวิเคราะห์ข้อมูล